Kyrkestaden

Arkeologisk provundersökning av Kyrkestaden, fornlämning 28:1, fastigheten Håknarp 1:1, Habo socken i Habo kommun, Jönköpings län

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2015:01
Kristina Jansson

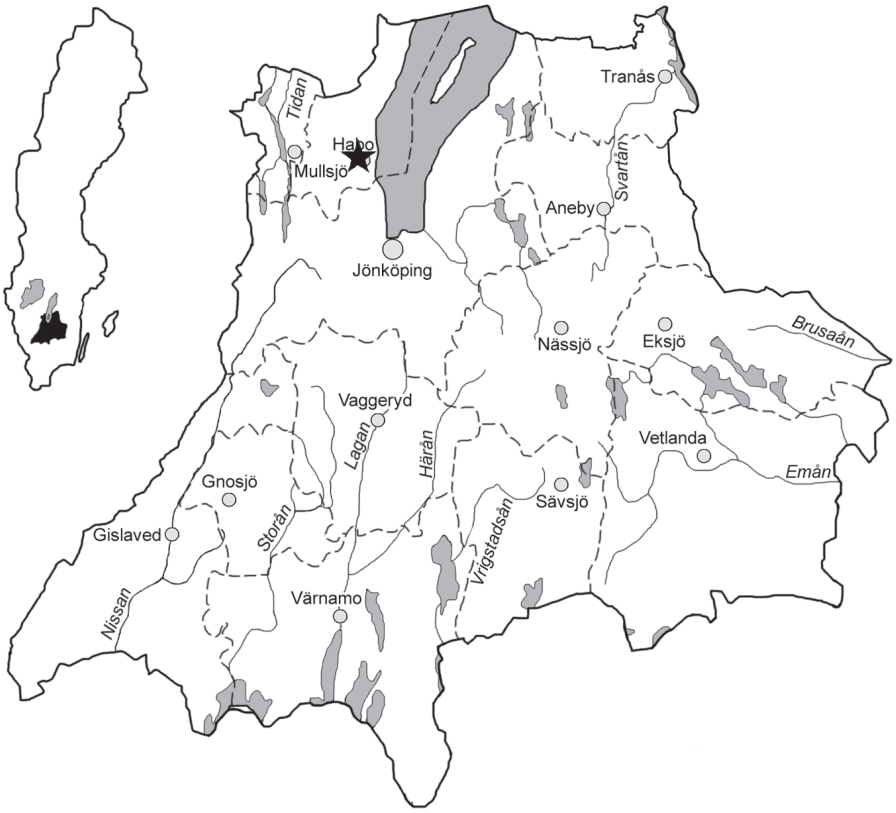

Rapportunderlag, foton och ritningar: Rune Ekre. Flygfoto: Leif Gustavsson
Rapport: Kristina Jansson
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Rapport över utförd arkeologisk undersökning

Beskrivning av undersökningsresultaten.

Inledning
I juli månad 1993 inkom en ansökan till länsstyrelsen i Skaraborgs län från Skaraborgs läns museum att få utföra en arkeologisk provundersökning inom fornlämning 28:1 i Habo socken, numera Jönköpings län. Syftet med undersökningen var att försöka komma gåtan Kyrkestaden närmare eftersom det är oklart vad denna fornlämning representerade. Den planerade undersökningen skulle fokusera på dokumentation och funktionsbestämning av lämningen samt datering av den. Undersökningarna utfördes under några sommarveckor 1993 och 1994 av frivilliga krafter från Habobygdens släktforskarförening och Habo hembygdsförening under ledning av arkeologen Rune Ekre, tidigare antikvarie vid Älvsborgs länsmuseum. Undersökningen finansierades av Habo kommun i samarbete med kommunens kulturförvaltning. Dokumentationsmaterialet från undersökningarna lämnades in till Jönköpings läns museum i december 2014. Antikvarie Kristina Jansson vid Jönköpings läns museum har sammanställt föreliggande rapport.

Bakgrund
Fornlämningen, som även kallas ”Kyrkestaden”, utgörs av en rektangulär stenhägnad och ligger på fastigheten Håknarp 1:1 några kilometer nordväst om Habo (Bilaga 1). Namnet har sitt ursprung i en sägen. Enligt denna var detta den egentliga platsen för Habo kyrka men det som byggdes upp på dagen revs ner av trollen om natten. Arbetet fick avbrytas och Habo kyrka byggas på annan plats. Själva stenhägnaden har rektangulär form, ligger med västnordvästlig-ostsydostlig orientering, är 62 x 27 meter stor och uppbyggd av en 0,5 meter hög och 5 meter bred kallmurad stenvall. I den västra kortsidan finns en öppning

Kulturmiljö
Kyrkestaden är belägen i tallskog och ligger på en platå ca 300 meter över havet. Innanför murarna växer ljung som visar att marken tidigare utnyttjats som betesmark. Platsen för Kyrkestaden sammanfaller geografiskt med gränsen för Göta älvs och Motala ströms huvudavrinningsområden, och platsen utgör även gränstrakt mellan landskapen Västergötland och Småland.

I närheten av Kyrkestaden finns ett par kända gravfält. Det ena, fornlämning 29:1, ligger omedelbart öster om stenhägnaden och utgörs av fem gravar. Det andra gravfältet, fornlämning 27:1, är beläget ca 100 meter nordnordväst om hägnaden och utgörs av 11 gravar (Bilaga 2). Ett par gravar inom fornlämning 29:1 undersöktes år 1951 av f. landsantikvarien Gunnar Ullenius. Båda dessa förefaller att ha varit fyndtomma. Gravtyperna, främst runda stensättningar och domarringar, tyder på att det rör sig om gravfält från äldre järnåldern, tiden 0–500 efter Kristus. Det finns också uppgifter om att Ullenius skulle ha gjort en provgrävning i Kyrkestaden 1951, men inga bevarade arkivuppgifter finns kring en sådan grävning. Dock fanns vid undersökningstillfället 1993 ett antal ca två meter stora provgropar inom och just utanför murarna.

Att gravfälten ligger med omedelbar närhet till Kyrkestaden har antagligen varit bidragande orsak till den sägenflora som omger platsen. Genom tiderna har stenhägnaden bland annat förklarats vara den utsedda platsen för Habo kyrka, inhägnad för boskap i samband med kreaturshandel, forntida kultplats eller politisk samlingsplats, pestkyrkogård, gårdsinhägnad för ett torp, fristad för mandråpare och tillflyktsborg.

Den arkeologiska provundersökningen
Eftersom funktionen och dateringen av Kyrkestaden var oklar utfördes en arkeologisk provundersökning under totalt 20 dagar sommaren 1993 och 1994. Provundersöknigen syftade till att dokumentera lämningen och om möjligt funktionsbestämma och datera den. Av den anledningen lades tio provschakt innanför stenhägnaden varav några berörde de omgärdande stenvallarna (Bilaga 3).

Metod
Innan och under pågående undersökning 1993 nivellerades markytan, stenvallarna inmättes och dokumenterades i skala 1:200 och sju provschakt I–VII lades ut. Samtliga schakt utom schakt VII ritades in på en översiktskarta i skala 1:200. Enligt fältanteckningar och en enklare skiss framgår att schakt VII låg inanför stenvallarna i den norra delen, mellan schakt IV och schakt VI. De inmätta schakten var orienterade i västnordvästlig-ostsydostlig riktning respektive nordnordostlig-sydsydvästlig riktning, ca 7–28 meter långa, ca 1–2 meter breda och som mest ca 0,7 meter djupa. Totalt omfattade den undersökta ytan ca 100 m^2. Varje schakt delades upp i mindre sektioner som sedan undersöktes av den frivilliga arbetsstyrkan uppdelad i mindre arbetslag. Grästorv avlägsnades och underliggande jordlager grävdes skiktvis bort till opåverkad undergrund. Påträffade lagernivåer, stenförekomster och eventuella konstruktioner fotodokumenterades och ritades. All jord sållades och lades på presenningar för att sedan användas vid återställandet. Sommaren 1994 fortsatte grävningen under åtta dagar i maj och juni då ytterligare tre schakt grävdes, schakt VIII–X. Dessa har inte återfunnits på någon översiktsplan men schakt VIII låg enligt uppgift öster om schakt VII (se ovan) och berörde norra stenvallen, medan schakt IX och schakt X berörde olika delar av det triangulära stenröset beläget vid södra vallens insida.

Resultat
I vissa schakt påträffades mindre fördjupningar som först uppfattades som möjliga stolphål men sedan avfärdades som stubbrester. I norra delen av schakt IV påträffades en ursprunglig gropbildning med kol och bränd lera tolkad som något som möjligen orsakats av människohand. Schaktet innebar även en genomdragning av den norra stenvallen så att uppbyggnaden kunde undersökas och dokumenteras. Det visade sig att stenarna i vallens ytterliv var utrasade och låg tillsammans med jordfasta block, medan innerlivets stenar föreföll vara mer stabila. I övrigt gav stenmaterialet intryck av att vara sorterat så att det bildade ”tämligen välartade öst-västliga parallella linjer” (grävningskommentar 28/8 1993). Det fanns även delar i murpartiet där stenarna föreföll vara mer vällagda, närmast bildande ett slags stenkisteliknande konstruktioner. Utefter norra vallens insida fanns också ett antal utstickande ”rundlar” tätt liggande efter varandra som misstänktes vara gravar, och på ett ställe vid södra vallens insida var stenmaterialet upplagt i form av ett triangulärt röse. Ett av schakten, schakt VII, lades så att norra delen berörde en av de gravlika rundlarna och den södra delen en uppkastad jordkulle med sten i basen belägen intill södra vallen (en möjlig s.k. jutegrav enligt grävledaren). Stenrundeln saknade inre struktur, föremål eller brända ben och bedömdes inte vara någon grav; möjligtvis spår efter träd som tidigare stått på platsen. Jordkullen i söder, nära den triangulära stenröset, undersöktes också. I botten på jordkullen fanns en regelbunden ringbildning av stenar som i övrigt saknade innehåll. Några kantställda och flata hällar påträffades också i schakt VII och tolkades som spår efter en möjlig stenkista. Den undersökta kullen visade sig vara omgrävt och påbyggd vid olika tillfällen. Någon tydlig gravfunktion kunde inte beläggas. Schakt IX som grävdes i det triangulära röset 1994 visade att det hade kantkedja, inre ”fotring” och inslag av kallmurade delar i stenmaterialet. Tankar att det kunde röra sig om en grav väcktes men avsaknad av fyndmaterial gjorde att frågan fick lämnas öppen. Vidare konstaterades att stenarna i vallen lagts upp på röset som alltså är stratigrafiskt äldre än stenvallen.

I många av schakten påträffades kraftiga kolansamlingar under markytan vilka tolkades som spår efter skogsbränder eller äldre svedjor. Det är känt att området svedjats så sent som under tidigt 1900-tal. Ett kolprov från en av dessa kolansamlingar i schakt VII har ^{14}C-daterades till 1560 ± 45.Kr (Bilaga 3). Sammantaget resulterade provgrävningen i ett flertal strukturer som väckte förhoppningar om medvetet anlagda konstruktioner, till exempel kokgropar och gravar (jutegravar?) och det triangulära röset med kantkedja. Inga underrsökta gropar eller konstruktionsliknande stenansamlingar kunde med säkerhet sägas vara gravar, utan i många fall, naturbildningar av olika slag.

Fynd
Inga helt entydiga föremål påträffades i samband med provundersökningarna; däremot några stenar med yxliknande form samt några stenar av den ovanliga bergarten tillit. Några stenar är dock av intresse och kan möjligen vara föremål: en glättsten, en malstenslöpare och ett bryne (Bilaga 4). Dessa påträffades i schakt VII i närheten av den ovan nämnda jordkullen. I övrigt har stenar, skärvsten, kol, trä och jordprover samlats in från de olika schakten.

Sammanfattning
Under tre sommarveckor 1993 och 1994 genomförde arkeologen Rune Ekre och medlemmar från Habobygdens släktforskarförening och Habo hembygdsförening en arkeologisk provgrävning av den s.k. Kyrkestaden, fornlämning 28:1 i Habo socken. Fornlämningen utgörs av en ca 60 x 30 meter stor rektangulär stenhägnad med västnordvästlig-ostsydostlig orientering, och uppbyggd av en 0,5 meter hög och 5 meter bred kallmurad stenvall med öppning i den västra kortsidan. Vilken funktion den sägenomspunna fornlämningen haft är inte känd. Provgrävningen syftade därför till att dokumentera lämningen och om möjligt funktionsbestämma och datera den. Av den anledningen grävdes tio sökschakt på olika ställen inom stenhägnaden. Många gropar, stenansamlingar, stenkonstruktioner, jordkullar och ett röse påträffades, men inga som med säkerhet kunde tolkas som medvetet gjorda anläggningar. Förutom ett möjligt bryne, en malstenslöpare och en glättsten påträffades inga föremål.

I botten på schakten och under stenanläggningarna påträffades sammanhängande ytor med rödbränd mjäla och kol. Dessa skikt tolkades som spår efter äldre skogsbränder eller svedjor från äldre tid. Ett ^{14}C prov från kolskiktet i ett av schakten har daterat till 1500-talet e. Kr. Resultaten från provgrävningarna visar att den rektangulära stenhägnaden med största sannolikhet inte varit en begravningsplats, men att förmodat förhistoriska föremål förekommer som tyder på att platsen använts under förhistorisk tid. Om stenvallarna fanns vid det tillfället eller tillkommit senare kan inte avgöras och därmed kan anläggningen inte heller säkert dateras. Klart är dock att det innanför stenvallarna finns spår efter skogsbränder och/eller svedjning från historisk tid. Frågan om Kyrkestadens funktion och ålder kvarstår således men frågetecknen är trots allt något färre än tidigare.

Översiktsfoto med schakt IV genom den norra stenvallen i Kyrkestadens västra del. Foto: grävdeltagare.

Administrativa uppgifter

IDENTIFIERINGSUPPGIFTER

Dnr: 7/2015	**Dnr enl Lst beslut:** 220-6781-93		**Rapport:** 2015:1
Landskap: Småland	**Län:** Jönköpings län	**Kommun:** Habo	
Socken: Habo		**Trakt/kvarter/fastighet:** Håknarp 1:1	
Ekonomisk karta: 64E 1dN, 64E 1dS	**Fornl nr:** 28:1		**Stad:**
N: 6415662	**E:** 436843	**Nivå – lägsta:**	**-högsta:** 300 m.ö.h.

UNDERSÖKNINGENS ART OCH OMFATTNING

Typ av exploatering: Forskning				
Typ av undersökning: Arkeologisk förundersökning				
Uppdragsgivare:		**Ansvarig institution:** Skaraborgs läns museum		
Fältarbetsledare: Rune Ekre		**Fältarbete from** 27 jul 1993 **tom** 29 jun 1994		
Antal arbetsdagar i fält: 20				
Undersökningens omfattning	**Utredd yta/m²**	**Schaktad yta/m²**	**Schakt/löpm**	**Volym/m³**
	100			

UNDERSÖKNINGSOBJEKT OCH UNDERSÖKNINGSRESULTAT

Uppgifter ur RAÄ:s fornl.reg	**Sammansatta lämningar:**	
Lämningar:		
Undersökningsresultat	**Sammansatta lämningar:**	
Anläggningar:		
Totalt antal undersökta	**-gravar:** 0	**-boplatskonstruktioner:** 0
Datering: Historisk tid		

Översiktsfoto med schakt IV genom stenvallen i Kyrkestadens östra del. Foto: grävdeltagare.

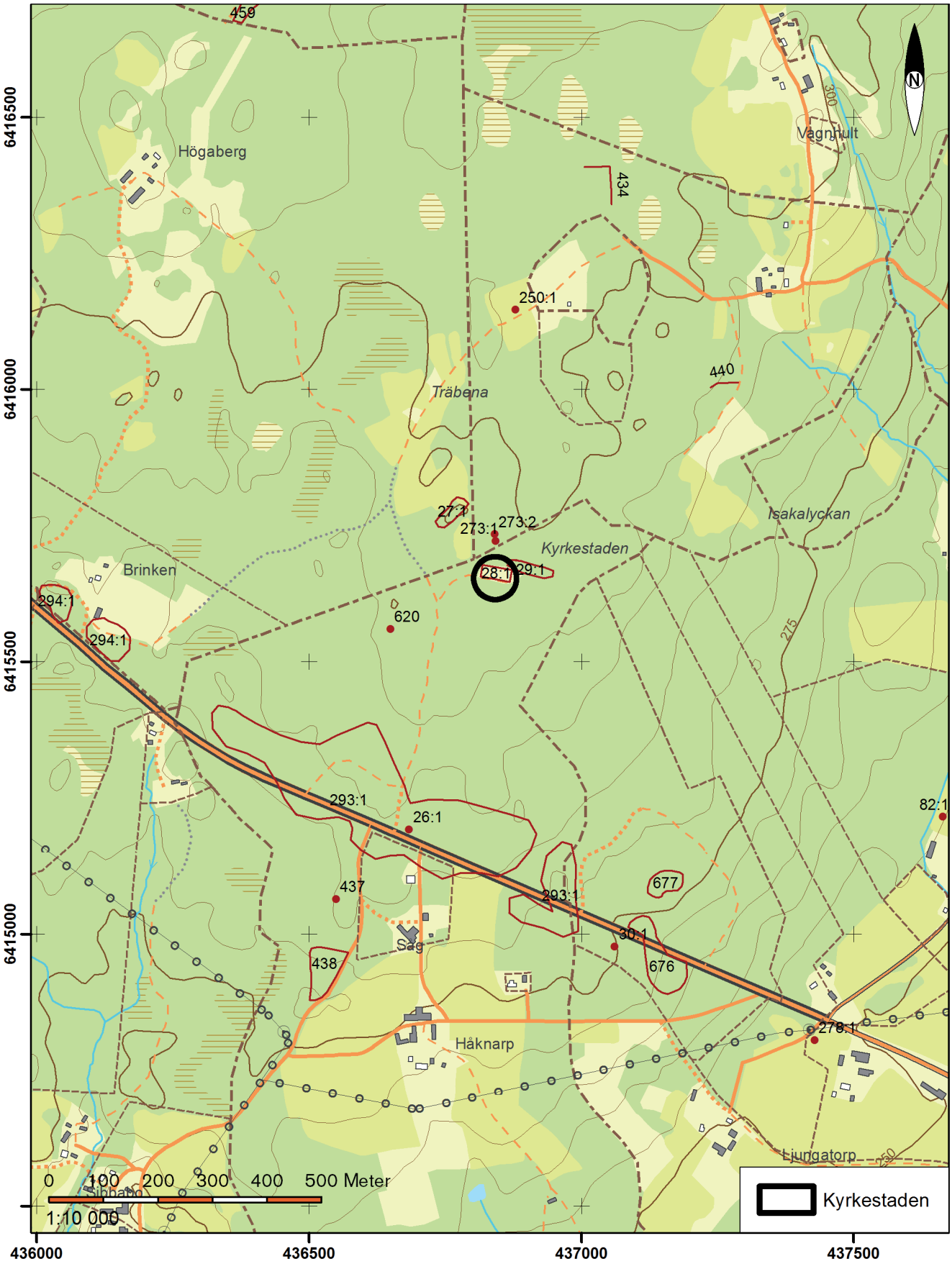

Den svarta cirkeln visar platsen för undersökningsområdet samt de intilliggande gravfälten fornlämning 27:1 och fornlämning 29:1. Skala 1:10 000.

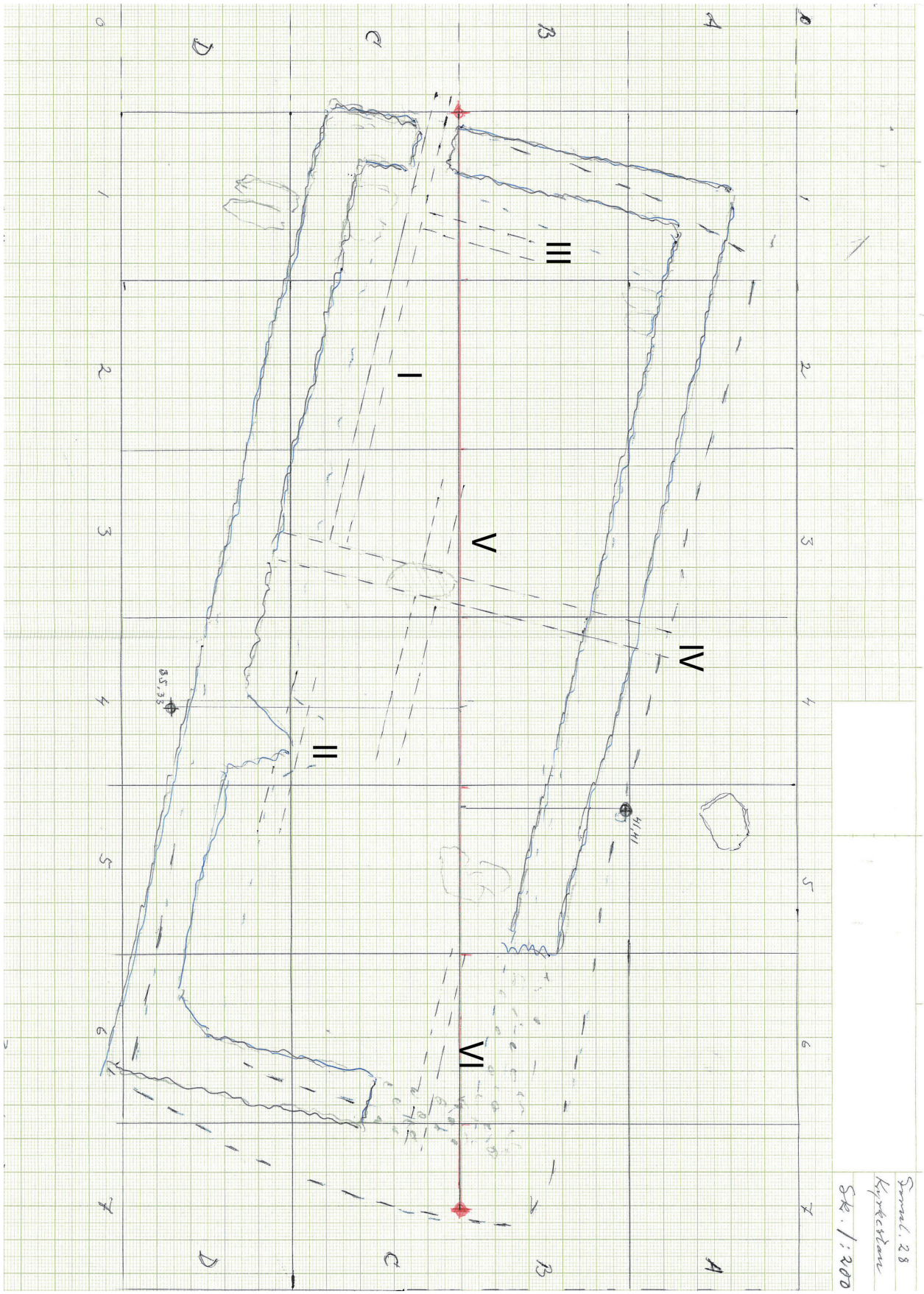

Fältritning efter Ekre. Originalet dokumenterades i skala 1:200 men denna karta återges något förminskad och är således inte skalenlig. På kartan finns schakt I-VI markerade. Dessutom grävdes schakt VII-X men dessa har inte markerats på denna karta.

1994 -04- 25

SEKTIONEN FÖR MINERALOGI
LABORATORIET FÖR ISOTOPGEOLOGI
DEPARTMENT OF MINERALOGY
LABORATORY FOR ISOTOPE GEOLOGY

NATUR HISTORISKA RIKSMUSEET

Kol-14 dateringsrapport

Laboratoriekod:	ST13762
Provnamn:	Habo 1918028
Provnummer:	028:1 nr72
Material:	Träkol
Fyndplats:	Vg,Skaraborg,Habo sn Håknarp1:1,nr28
Beskrivning av fyndplats:	
Greenwich lat.:	
Greenwich long.:	
Uppdragsgivare:	Anders Berglund
Adress:	Skaraborgs Länsmuseum Box 253 532 23 Skara
Kemisk preparation:	NaOH, HCl
Kommentar:	
Kol 14 ålder BP (t/2 = 5568)	390
Standardavvikelse:	45
Delta 13	

Stockholm den 21 / 4 1994

Magnus Hedberg

Naturhistoriska riksmuseet Swedish Museum of Natural History

Postadress, Mailing address
Box 50007, S-104 05 Stockholm
Sweden

Besöksadress, Visiting address
Svante Arrhenius väg 1

Telefon, Telephone
+ 46 (0)8 666 40 00

Telefax, Fax
+ 46 (0)8 666 40 31

Fnr	Sakord	Material	Antal	Längd mm	Bredd mm	Tjocklek mm	Vikt g	Fyndomständigheter	Beskrivning
1	Malstenslöpare	Sten	1	140	95	89	1760	Påträffad i Schakt VII	Oval form, svagt antydd slipad yta på undersidan
2	Bryne	Sten	1	69	51	44	208	Påträffad i Schakt VII	Oval form, på undersidan finns två plana slipytor intill varandra
3	Glättsten	Sten	1	64	63	37	227	Påträffad i Schakt VII	Rund form, svagt konvex överdel och tendens till plan underdel

Under några sommarveckor 1993 och 1994 genomförde Skaraborgs läns museum genom arkeologen Rune Ekre och medlemmar från Habobygdens släktforskarförening och Habo hembygdsförening arkeologiska provgrävningar i den så kallade Kyrkestaden i Habo socken. Denna fornlämning, som utgörs av en ca 60 × 30 meter stor rektangulär hägnad uppbyggd av 0,5 meter höga och 5 meter breda stenvallar med öppning i ena kortsidan, har länge gäckat historieintresserade och arkeologer, eftersom ingen vet vad den använts till: platsen för Habo kyrka som trollen rev ner så den måste byggas på annan plats? Kultplats? Gravplats? Boplats? Tillflyktsborg? Hägnad för djur? För att komma närmare sanningen provgrävdes schakt och rutor inom fornlämningen, totalt ca 100 m^2. Gropar av olika slag, stenansamlingar med mer eller mindre konstruktionsliknande drag, jordkullar och ett röse undersöktes, dock utan att några helt entydiga lämningar i form av förhistoriska boplatser eller gravar kunde konstateras. Några enstaka föremål som hittades kan tyda på att människor vistats på platsen under järnåldern, och i botten på de undersökta schakten fanns skikt med kol från äldre skogsbränder eller svedjor. Ett kolprov från dessa kolhorisonter daterades till 1500-talet e. Kr. Efter avslutad undersökning återställdes fornlämningen.

Arkeologisk rapport 2015:01
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM